

De nye klima- og sikkerhetsutfordringene kan ødelegge verden slik vi kjenner den. Skal dette gå bra, må vi tenke nytt og handle raskt.

Mulighetenes tiår

TEKST ROBERT MOOD

Om bidragsyteren

ROBERT MOOD er president i Røde Kors. Han er tidligere generalløytnant og har hatt en rekke lederstillinger i Forsvaret, blant annet som sjef for Telemark Bataljon og Hæren. Internasjonalt har han vært sjef for FNs observatørkorps i Midt-østen og FNs observatørstyrke i Syria, og Norges militære representant i NATO. I 2016 ble Mood tildelt Fritt Ords Pris for å ha vist stort ytringsmot i kritiske debatter om Forsvarets rolle i samfunnet.

FOTO GINA ENGLUND

HVILKET FORSVAR TRENGER NORGE?

Et forsvar som forbereder seg på digitale og asymmetriske kriger, fremfor gårsdagens slag med artilleri og stridsvogner. Et forsvar som prioriterer digital og lokal beredskap i Norge fremfor utenlandsoperasjoner, og setter evnen til å gjøre jobben (operativ evne) foran alt annet.

Et møte med både kortsiktige og langsiktige utfordringer som truer vår eksistens, snubler verden videre uten overnasjonal ledelse, mens Norge er uløselig knyttet til USA, NATO og EU. Et NATO som fremfor å lede konsumeres av kompromisser for å hindre oppløsning, og et USA som fremfor å lede ser på verden som en kamp mellom stormaktene, med penger og militærmakt som viktigste verktøy. EU på sin side synes å være i kontinuerlig eksistensiell krise, knapt nok med evne til å lede seg selv.

Til tross for at verden aldri har hatt et bedre utgangspunkt i form av penger, menneskelige ressurser, kompetanse og teknologi, tar vi ikke tak i de tre største sikkerhetsutfordringene i vår tid. Faren for *atomkrig* er større enn noen gang før, men den ties i hjel. *Naturen ødelegges* i akselererende tempo mens vi toer våre hender. *Klimakrisen* er i ferd med å bli akutt mens våre politiske ledere villeder oss med illusjoner om handlekraft. For å tekkes velgerne fastsetter de ambisiøse planer med urealistiske mål som de ikke har til hensikt å

innfri. Mens faren for atomkrig er med oss hver dag, preges naturødeleggelsene og klimakrisen fremfor alt av at smertefulle tiltak må til for å unngå katastrofer om 20–30 år.

Norge er kanskje det landet med aller best utgangspunkt for å omstille seg og komme gjennom krisene på en god måte. Dette til tross for at tiåret vi har foran oss, vil gi jevnt økende utgifter og synkende inntekter for AS Norge. Samtidig er vår utenriks- og sikkerhetspolitiske posisjon mellom et uforutsigbart USA, et selvhevdende Russland, et kaotisk EU og et bøllete Kina stadig mer krevende. Vår plan om å fortsette som en stor olje- og gassseksportør i flere generasjoner fremover, utfordrer både vårt moralske selvbilde, vår evne til omstilling og sikkerhet.

MITT RIKE, LILLE LAND?

Det hevdes ofte at Norge både er lite og verdens rikeste. Men begge utsagn er villedende på grensen til løgn. Villedende for å tildekke og bortforklare. Faktum er at vi er et av verdens største land, med verdens nest lengste kyststripe og et syv ganger større havterritorium enn landterritorium. I tillegg er vi den største energi eksportøren til Europa og dekker for eksempel 25 prosent av Englands gassbehov. Vi er også – i forhold til folketallet – kanskje verdens verste forurenser, målt etter sluttutslipp. Vi er dessuten langt nede på listen over verdens rikeste land, med mindre vi regner BNP per innbygger.

Norge er med andre ord et stort land, med begrenset økonomi, med ansvar for mye av energiforsyningen til Europa, og med en betydelig andel av verdens CO₂-utslipp. Vi ligger strategisk utsatt til, fordi vi befinner oss nær Russlands viktigste strategiske baser. Baser som Russland ikke kan forsvare effektivt uten at det krenker norsk suverenitet. Gjennom vårt kollektive eierskap i Equinor er vi også et klimarovdyr. Om ikke annet har vi hatt kloke nok politikere til at de har bygget opp et stort fond fra inntektene våre, i stedet for å smøre økonomien og en dysfunksjonell offentlig sektor mer enn vi allerede gjør. Det følger av fondets størrelse at vi har flere muligheter til å tenke nytt og omstille enn de fleste andre hvis vi vil.

Til tross for at verden aldri har hatt et bedre utgangspunkt, tar vi ikke tak i de største sikkerhetsutfordringene i vår tid.

Det er velkjent at NATO ikke er i stand til å gjennomføre større operasjoner uten USA. Uten USA er NATO redusert til en møteplass hvor politisk konsensusdynamikk gjør enhver realistisk rapportering fra felten om til villedende fortellinger om fremgang og suksess. NATOs europeiske medlemsland synes fortsatt å tro at stabilitet i Europa er en vital interesse for USA. De klammer seg til håpet om at USA er villig til å fortsette å betale mesteparten av regningen for å sikre at NATO forblir mer enn en politisk møteplass. USA på sin side forventer i økende grad gjennyttelser i form av operativ støtte når de gjennomfører militære intervensjoner, orienterer seg mot øst og rivaliserer med Kina i tillegg til Russland. FN fungerer som en arena for politisk dialog på tvers av tradisjonelle skillelinjer og lykkes godt med noe utviklingsarbeid, men Sikkerhetsrådet er ikke i nærheten av å fylle sin tiltenkte overnasjonale lederrolle.

Det er ikke noe nytt at vi ikke kan forsvare oss uten massiv hjelp fra andre land. Det som imidlertid er nytt, er at Forsvaret ikke lenger har kapasitet til å sikre og legge til rette for mottak og forflytning av slike forsterkninger hvis behovet skulle oppstå.

Ifølge en rapport fra Forsvarets forskningsinstitutt fra februar i fjor har dagens forsvar så store svakheter at det vil koste flere hundre milliarder kroner ekstra å rette dem opp:¹

- Beredskapen er for dårlig.
- Utholdenheten er for svak.
- Det utdannes for få offiserer.
- Evnen til å beskytte utvalgte baser og nøkkelinstitusjoner er for dårlig.
- Den sivile støtten til Forsvaret holder ikke mål.
- Det er stor usikkerhet knyttet til kommunikasjonssystemene Forsvaret er avhengig av.
- Norge har liten evne til å stanse og bekjempe langtrekkende missiler.

I stedet for å prioritere annerledes eller tenke nytt velger politikerne å lukke øynene. Nåværende regjering, som de foregående, har i stedet satset på sterkest mulig tilknytning til USA gjennom industrisamarbeid, våpenkjøp og -salg, utveksling av og tilrettelegging for etterretning, styrkebidrag, og så videre. Dette er en farlig nasjonal strategi som ikke tar høyde for at USA uten å nøle vil snu ryggen til NATO og Norge dersom en konflikt i øst tiltrekker seg deres oppmerksomhet fremfor en som rammer oss.

Europeiske politiske ledere er nok helt klar over dette, men av flere grunner viker de tilbake for å etablere Europa som en selvstendig sikkerhetspolitisk aktør. På den ene side legger innenrikspolitiske strømninger premissene for utenriks- og sikkerhetspolitikken. På den annen side vil de strategiske beslutningene og ressursmessige prioriteringene som skal til, kreve et lederskap de verken har lyst til, eller er i stand til, å tilby.

Her hjemme overdøves de fleste fagmiljøer av politiske bortforklaringer og villedning i forsvarsdebatten, mens avstanden mellom opplevd virkelighet og skjønmalende politisk retorikk aldri har vært større. Kollektiv livsløgn er vel det som best karakteriserer hvordan norske politikere har fått oss til å tro at vår olje og gass er mye renere enn alle andres. Dette er villedning: Vår olje og gass er akkurat like ille som Saudi-Arabias når det gjelder sluttutslipp. *Produksjonen* vår er muligens renere, men da tar vi ikke med hele bildet. Som for eksempel når vi bygger plattformer i Asia og frakter dem hit med båter som drives med tungolje. Norge forbereder seg heller ikke på å sikre og opprettholde olje- og gassleveransene i krise, tvert imot skal vi stenge kranene. En strategisk tenking som åpner opp for ekstern manipulering av beslutningstakerne i både NATO og EU.

Det hevdes ofte at Norge både er lite og verdens rikeste. Men begge utsagn er villedende på grensen til løgn.

I stedet for å prioritere annerledes eller tenke nytt velger politikerne å lukke øynene.

Takket være flaks og hardt arbeid har Norge bygget seg opp en betydelig formue med inntektene fra olje- og gassvirksomheten. Samtidig argumenterer vi for å produsere så mye vi kan i flere generasjoner fremover, fordi vi altså mener at oljen og gassen vår er renere enn alternativene. «Mye vil ha mer» er det noe som heter. At vi trenger penger til å videreføre velferdsstaten, er selvsagt riktig isolert sett, hvis vi ikke vil utfordre likhetstegnet vi i dag setter mellom økonomisk levestandard og livskvalitet. Det vi egentlig sier, er imidlertid at vi satser på å fylle egne lommer og trekke opp stigen etter oss, mens vi lar de svakere utviklede landene og sårbare menneskene, som allerede opplever dramatiske konsekvenser av klimakrisen, seile sin egen sjø. En slags variant av tankegangen om å finne styrke i å akseptere at uansett hva vi gjør, kommer klimaapokalypsen; at vi må innse at det ikke er mulig å forhindre katastrofen. Det i seg selv er et etisk og moralsk forkastelig valg, som mest sannsynlig vil polarisere klimadebatten dramatisk og dermed sette demokratiet vårt på store prøver.

Vi lever altså i en tid som kjennetegnes av alvorlige sikkerhetsutfordringer på kort og lang sikt, og av et lederskapskollaps – en historisk brytningstid. I dette overordnede bildet er det mange problemstillinger som er verdt å drøfte grundig, men jeg skal begrense meg til å se nærmere på sikkerhet og klima.

SIKKERHET – HVOR GÅR VI?

Det mest iøynefallende når vi ser fremover, er at usikkerheten øker, verdenssamfunnets kompleksitet øker, og gamle skillelinjer viskes ut. Krigens regler respekteres heller ikke som før. General Valerij Gerasimov, Russlands nåværende forsvarssjef, uttalte allerede i 2013 at «i det 21. århundret viskes skillet mellom krig og fred ut. Vi erklærer ikke lenger krig, og når den først har begynt, spiller den seg ut langs linjer vi ikke kjenner igjen fra tidligere».² Fra historien er vi vant til at tusener av unge menn sloss mot hverandre på landjorda, i luften og på sjøen. I dag satser også USA, Kina, Russland, Iran, Nord-Korea og Israel med flere stort på defensive og offensive kapasiteter i det digitale rom, og kan lamme et annet land fullstendig hvis de vil. De samler inn enorme mengder digitale spor og bruker dem både til å iverksette fysiske angrep, til å analysere tankesett og handlingsmønstre, og som grunnlag for påvirkning og villedning. Disse operasjonene finner sted over hele kloden hver dag, lenge før noen har tatt ordet «krig» i sin munn, og er nesten umulig å spore tilbake til beslutningstakerne. Ikke desto mindre er dette krig, men med andre

USA representerer fortiden, og deres problemer er ikke over når dagens president forlater Det hvite hus.

midler enn dem vi kjenner fra historiebøkene, og den utspiller seg i fredstid.

Hva betyr så dette for Norge, et stort land med enorme havområder, begrensede økonomiske ressurser og strategisk utsatt beliggenhet? Et land hvis forsvar i ubalanse, og marginale operative evne både fysisk og digitalt, nærmest inviterer til utnyttelse av svakheter som et ledd i å utfordre NATOs samhold og Europas enhet. Derfor er det åpenbart at den tradisjonelle sikkerhetstenkingen må utfordres og utvides.

Norge og NATO baserer sine trusselvurderinger på at Russlands plan for å forsvare basene på Kola er det såkalte bastionforsvaret, altså at de med fly, fartøy og bakkestyrker trekker en fysisk linje fra Nord-Troms til Grønland og erklærer at nord og øst for den bestemmer vi, og dere nektes adgang. Denne tankegangen er nok ikke gått ut på dato, men den viktigste fremtidige krigsarenaen er kanskje den digitale. Norges mange alvorlige sårbarheter er godt kjent for dem som ønsker å utnytte dem, og vi kan anta at alternative digitale våpen – virus og «ormer» – allerede er innplantet i våre datasystemer som styrer viktig infrastruktur. Kina på sin side er godt i gang med å gjenreise Midtens rike økonomisk og digitalt. Samtidig har de også sterke interesser i Arktis, først og fremst knyttet til de nye lukrative handelsrutene som vokser frem med issmeltingen.

Norges strategiske verdi er med andre ord i hovedsak av fysisk art for Russland (bastionforsvaret), Europa (energiforsyning) og Kina (handelsruter), men for USA først og fremst en funksjon av et NATO-medlemskap som de mer og mer opplever som en belastning. Som FFI altså påpekte i sin rapport, har vårt tradisjonelle forsvar alvorlige svakheter. I tillegg er kystvakt og redningstjeneste underdimensjonert, og vi har et svakt utviklet cyberforsvar, som bare skal beskytte Forsvarets egne systemer. Enten vi liker det eller ei, er vi med

andre ord på full fart inn i både en digital og fysisk skvis mellom USA, Russland og Kina, mens Europa følger det hele fra sidelinjen, lettere forvirret. Kampen utkjempes først og fremst i det økonomiske og digitale domenet, med penger og posering med militær makt som viktige virkemidler. Daværende forsvarsminister Ine Eriksen Søreide slo fast allerede i 2014 at vi må forholde oss til et nytt trusselbilde med kort eller ingen varslingsstid.³

Med sin kompetanse, teknologi og sine ressurser er Norge et attraktivt land å samarbeide med. Det finnes flere sikkerhetspolitiske alternativer for oss, og hvorvidt NATO er det eneste svaret, er et åpent spørsmål. Vi kan selvsagt velge å fortsette med å binde oss tettest mulig til USA, som i dag. Vi kan satse på Norden som enhet, melde oss inn i EU eller knytte oss nærmere til spesifikke europeiske land. Det er imidlertid vanskelig å se noen trygg vei videre for Norge som ikke inkluderer å ta større ansvar for egen sikkerhet. Hvilket ikke nødvendigvis betyr å bruke veldig mye mer penger på Forsvaret hvis vi tør å tenke nytt i stedet for tradisjonelt.

Norden som enhet har et åpenbart potensial, men da må samarbeidet bli et helt annet og forpliktende enn dagens samarbeid på papiret. Dagens forsvarsbudsjett på 60 milliarder kroner må i større grad gå til å styrke vår operative evne enn til kontoroffiserer, industrisamarbeid og arbeidsplasser i distriktene. EU er neppe et veldig relevant alternativ så lenge de er i eksistensiell krise, og dessuten er vi jo allerede et meget lojalt EU-land gjennom EØS-samarbeidet. Av enkeltland i Europa er Frankrike det mest interessante i sin søken etter nye tilnærminger, Tyskland det mest utfordrende på grunn av sin historiske bakgrunn og Storbritannia kanskje den potensielle samarbeidspartneren vi har tettest bånd til.

USA på sin side representerer fortiden, og deres problemer er ikke over når dagens

president forlater Det hvite hus. Landets politiske, sosiale og økonomiske utfordringer står i kø og forsvinner ikke med det første. Å binde seg tettest mulig til USA vil i økende grad innebære å akseptere at deres fiender er våre fiender og deres venner er våre venner, på godt og vondt. At vi må stille opp med relevante kapasiteter når de ber om det og lukke øynene for åpenbare folkerettsbrudd. Vi må altså spørre oss om vi skal forsvare vårt eget land, eller om vi vil være med på å forsvare USAs interesser i Asia og andre steder, i misforstått tro på at dette er en god investering i egen sikkerhet. Misforstått fordi det er flere titalls andre land som i likhet med Norge mener at akkurat *de* har et spesielt nært og forpliktende forhold til USA – mens USA gang på gang viser at de kun har egeninteresser, senest overfor kurderne i 2019.

Derfor bør Norge først og fremst søke et forpliktende og utvidet samarbeid med sentrale europeiske land. Her hjemme bør ikke minst Forsvarets investeringsstrategi utfordres. Der vi kunne kjøpt hyllevarer av materiell som er mer enn godt nok for våre viktigste allierte, insisterer vi på en mengde særnorske endringer og tillegg. Dette behovet for norsk målsøm er sterkt overdrevet og enormt fordyrende, ikke minst i driftsfasen. Operativ evne og beredskap, med kontinuerlig tilstedeværelse i egne havområder og lokalsamfunn, kombinert med dedikerte utryknings- og spesialstyrker, bør sammen med defensive og offensive cyberkapasiteter ha prioritet foran alt annet.

KLIMA – SKAL VI TREKKE STIGEN OPP ETTER OSS ELLER VISE VEI?

I løpet av tiåret vi nå er inne i, vil vi nok for alvor oppdage at klimakrisen utvikler seg i retning av å bli en større sikkerhetsutfordring enn alle andre. Hva hvis værkatastrofene og flyktningstrømmene fører til så stor politisk ustabilitet at det internasjonale samarbeidet vi er avhengig av, bryter sammen, eller at for mange «sterke menn» kommer i lederposisjon? Sterke menn som vil vinne over andre med penger og militærmakt som viktigste verktøy? Hvordan kan vi møte den største trusselen verden kanskje noen gang har stått overfor?

Den helt nødvendige erkjennelsen er nok at vi må slutte å sette likhetstegn mellom levestandard og livskvalitet. Men vi må gjøre det mens vi hyller olje- og gasspionerene, ikke henfaller til selvpisking og tanken om at vi skal skamme oss over det harde arbeid og hell har brakt oss. Dilemmaet er at hvis vi tyr til vanlig politisk praksis – å vente til krisen bare blir dramatisk nok før vi handler – vil det bli for sent å snu utviklingen og forhindre de alvorligste konsekvensene 10–20 år frem i tid.

Det sies ofte at verden vil trenge olje og gass som del av energimiksen i 75–100 år til, helt uavhengig av nye energikilder. At vår andel av utslipp uansett er liten, og at det gir Norge grønt lys. Isolert sett er det muligens riktig, men hva om den aller beste investeringen vi kan gjøre, er å la mindre utviklede land slippe til med produksjon av sine reserver, på

I løpet av tiåret vi nå er inne i, vil vi nok oppdage at klimakrisen utvikler seg til å bli en større sikkerhetsutfordring enn alle andre.

bekostning av våre, slik at det kan skape inntekt, arbeidsplasser og håp hos dem? Mindre temperaturstigning globalt parallelt med lokal utvikling som gir arbeid, utdanning og håp, er jo nettopp det som skal til for å hindre at enorme menneskemengder legger på flukt. Hva om det verden desperat trenger for å gå over fra ord til handling i klimakrisen, er at rike land stiller krav til seg selv først i stedet for å skyve tiltakene foran seg og sammenstille statistikkene slik at regnskapet ser ganske pent ut, slik Norge gjør i dag? Hva hvis verden faktisk er avhengig av at rike land går foran som inspirerende eksempler, ved å redusere sin produksjon like mye som det fattige land trenger for å bygge ut, mens vi bruker vår kompetanse til å hjelpe å redusere deres utslipp så mye som mulig?

De av dere som ikke har opplevd styrken i eksemplets makt, sett hvordan «kultur spiser struktur til frokost», rister vel nå på hodet over det dere oppfatter som naiv tenking. Dere som derimot har opplevd kulturen på en arbeidsplass bli preget av mellomledere som alltid er sent ute eller snakker nedsettende om kollegaer, nikker kanskje gjenkjennende. Andre har sett soldater følge sin overordnede, ikke fordi det ble forlangt, men fordi han eller hun alltid stilte størst krav til seg selv og bar ansvaret på fellesskapets vegne. Eksemplets makt betydde mer for hvordan jobben ble gjort enn skriftlige formuleringer, selv om de var aldri så riktige og viktige.

Her er en av Norges største muligheter på vei inn i fremtiden: Å bruke vår kompetanse og teknologi til å støtte utvinning av olje og gass i land sør for Sahara som trenger inntektene og arbeidsplassene mye mer enn oss. Økningen i deres produksjon kan så avregnes mot reduksjon i vår egen. Slik kan vi gå foran

med et inspirerende eksempel som vil bli lagt merke til, ikke minst blant yngre generasjoner ved at vi gir dem grunn til å være stolte av landet vårt, og ved at vi bidrar direkte til at faren for store flyktningstrømmer reduseres. Hvis vi investerer i denne virksomheten med inntekter fra vår egen produksjon eller pensjonsfond, vil det kunne skape arbeidsplasser og inntekter i mange år og gi spennende ringvirkninger.

Her hjemme er lokal sikkerhet og beredskap ikke i nærheten av å være dimensjonert for de værrelaterte katastrofene som også vil komme vår vei. Hvis lignende situasjoner som da skipet «Viking Sky» havnet i havsnød, skulle oppstå samtidig to–tre steder langs kysten og kanskje på Svalbard, samtidig som flere bygder på Vestlandet er avskåret på grunn av ras, går vi fort tom for redningsressurser. Hvis normalen over uker blir at veier og flyplasser i Nord-Norge er stengt, vil ikke våre få redningshelikoptre klare brasene. Kinas inntreden i Arktis kan bli sikkerhetspolitisk krevende fordi det bringer konflikten mellom USA og Kina til vår egen dørstokk, men også fordi den økte trafikken i eget farvann blir for komplisert å håndtere.

Lokal sikkerhet og beredskap handler om å være forberedt når værkatastrofene rammer. Da må man planlegge, koordinere, øve og ikke minst evaluere sammen for å lære av hendelsene. En rekke aktører, som for eksempel politiet, ambulansetjenestene, brannvesenet samt kommunenes og fylkeskommunens beredskapsplanleggere, må jobbe tett på Heimevernet og de frivillige organisasjonene. Fortsatt foregår dette arbeidet altfor spredt og uten en helhetlig samordning og styring. I tillegg vil det lokale vedlikeholdsetterslepet på vei, vann og avløp – alene beregnet til over 390 milliarder kroner

– skape enda større interne konflikter når utgiftene øker mer enn inntektene.⁴

Derfor er det på tide at vi tar til oss et av de sentrale momentene i Gjørvi-kommisjonens anbefaling etter 22. juli-katastrofen og etablerer et eget innenriksdepartement med myndighet og ressurser til å styre og koordinere det helhetlige arbeidet med sikkerhet og beredskap på tvers av direktorater og etater. Behovet er større enn noen gang, ikke minst fordi dagens modell, der ett departement pekes ut til å koordinere og lede oss gjennom en krise, viste seg ikke å holde mål 22. juli, og heller ikke vil gjøre det i fremtiden.

BRYTNINGSTID

«Historisk brytningstid» beskriver godt det komplekse og utfordrende tiåret vi nå tar fatt på. Norge har lenge befunnet seg i sikkerhetspolitisk spagat mellom USA og Russland (tidligere Sovjetunionen) som er vond å stå i, men som vi har mestret godt fordi vi både har vært en lojal alliert med USA og en god, forutsigbar nabo for Russland. Med Kinas inntreden i Arktis er denne situasjonen i ferd med å bli verre. Samtidig sliter vi i klimaspørsmålet. Vi er på vei inn i et tiår som vil bli definierende for fremtidige generasjoners livskvalitet. Vi bærer et tungt ansvar enten vi vil det eller ei, og historiens dom kommer til å bli hard om vi feiler. Hvis vi velgere og våre politikere innser at det er nå vi har verdens beste utgangspunkt med ressurser, kompetanse, teknologi, aktivt næringsliv og oppegående ungdommer, og at det haster med nytenking og omstilling, kan vi komme styrket ut av dette tiåret som et inspirerende eksempel for verden og med orden i eget hus. ■

1 <https://publications.ffi.no/nb/item/asset/dspace:6457/19-00328.pdf>

2 http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf

3 www.aftenposten.no/norge/i/wzv4/erkjenner-et-for-svakt-forsvar

4 <https://kommunal-rapport.no/2019/06/>

stort-vedlikeholdsetterslep-ved-norske-vann-og-avlopsanlegg